

PRZEGLĄD ARCHIWALNY

INSTYTUTU PAMIĘCI
NARODOWEJ

TOM 15

WARSZAWA 2022

Maryna Palijenko

ORCID: 0000-0002-9098-1142
(Kijowski Uniwersytet Narodowy im. Tarasa Szewczenki)

Andrij Rukkas

ORCID: 0000-0002-6481-6194
(Kijowski Uniwersytet Narodowy im. Tarasa Szewczenki)

Ihor Sribniak

ORCID: 0000-0001-9750-4958
(Kijowski Uniwersytet im. Borysa Hrinchenki)

MAJOR WOJSKA POLSKIEGO, PUŁKOWNIK ARMII URL SERGIUSZ NAHNYBIDA (1898–1987): KARTY BIOGRAFII*

*„Obecność naszych oficerów w Wojsku Polskim
właśnie stanowi nasz wspólny interes...”
(z listu ministra spraw wojskowych rządu URL na wychodźstwie
gen.-chor. Wołodymyra Salśkiego do szefa Oddziału II Sztabu Głównego WP
plk. Teodora Furgalskiego, 18 VIII 1933 r.)*

Mimo że od burzliwego 1920 r. dzieli nas ponad sto lat, w świadomości zarówno Ukraińców, jak i Polaków na zawsze zachowały się jego wydarzenia, a szczególnie śmiertelny bój sprzymierzonych – Rzeczypospolitej

*Tłumaczenie z języka ukraińskiego: Krystyna Marczyk, konsultacja: dr Iwan Kozłowski. Autorzy artykułu dziękują pani dyrektor Ukrainiejskiej Biblioteki im. S. Petlury dr Jarosławie Josypyszyn oraz pani kurator Biblioteki i Archiwum im. T. Szewczenki w Londynie dr Ludmile Piekarskiej za udostępnienie materiałów archiwalnych.

Polskiej i Ukraińskiej Republiki Ludowej – ze wspólnym wrogiem: bolszewicką Moskwą. Jedynie za sprawą niemal nadludzkiego wysiłku udało się wówczas Polsce zachować swoją państwowość i niepodległość. URL natomiast, na czele z atamanem Symonem Petlurą, z powodu niesprzyjającej sytuacji wojskowo-politycznej poniosła porażkę militarną. Nie zaprzestała jednak walki z czerwoną Rosją i kontynuowała ją w warunkach emigracyjnych. Centrum Państwowe URL na wychodźstwie miało wojskowo-organizacyjne i materialne poparcie polskiego rządu, które trwało przez cały okres międzywojenny.

Jednym z jego przejawów było przyjęcie do polskiej służby wojskowej, w charakterze oficerów kontraktowych, licznych przedstawicieli starszyny Armii URL. Pozwoliło im to zdobyć wiedzę i doświadczenie, a jednocześnie kontynuować konsolidowanie ukraińskich weteranów walk wyzwoleniczych oraz prowadzić prace nad wzmocnieniem kadrowym organizacji kombatanckich. W ten sposób Centrum Państwowe URL na wychodźstwie na czele z Andrijem Liwyćkim starało się poczynić przygotowania do zaktywizowania walki o odzyskanie niepodległości w warunkach ewentualnego globalnego konfliktu wojskowo-politycznego, jakim stała się II wojna światowa.

Należy również zaznaczyć, że wcielenie Ukraińców (spośród ludności naddnieprzańskiej) do szeregów Wojska Polskiego leżało również w interesie Polski. Świadczyło także o jej gotowości do popierania integracji imigrantów ze społeczeństwem polskim. Dodajmy, że obecnie polsko-ukraińska współpraca wojskowo-polityczna jest szczególnie aktualna – zwłaszcza w kontekście zapoczątkowanego przez Rosję w 2014 r. konfliktu zbrojnego na wschodzie Ukrainy, który 24 lutego 2022 r. przekształcił się w pełnowymiarową wojnę Moskwy przeciwko Kijowowi. Za swój najważniejszy cel kremlowskie kierownictwo obrało zlikwidowanie ukraińskiej państwowości i całkowite zniszczenie ukraińkości jako takiej. Niesprowokowana agresja Rosji przeciwko Ukrainie, zbrodnicze działania rosyjskiej armii w Buczy, Mariupolu i innych miejscowościach, świadome niszczenie infrastruktury krytycznej i mieszkaniowej, szantaż nuklearny na zajętej przez Federację Rosyjską Zaporoskiej Elektrowni Atomowej, w pełni ujawniły przerażające zamiary Putina oraz to niezmiennie zagrożenie terrorystyczne, jakim zawsze była Rosja dla Polski i demokratycznej Europy.

Spojrzenie na omawiany temat należy rozpocząć od przypomnienia prac polskich historyków, zawierających syntezę cennego materiału faktograficznego z obszaru problematyki ukraińskiej emigracji w okresie międzywojennym¹. Spośród prac ukraińskich historyków trzeba wyróżnić monografię Andrija Rukkasa o stanie i działaniach zbrojnych Armii URL, przygotowaną w oparciu o szeroki wachlarz źródeł archiwalnych².

Jednocześnie warto zaznaczyć, iż mimo istnienia tekstów historyczno-wojskowych dotyczących służby kilku ukraińskich oficerów kontraktowych w Wojsku Polskim pod

¹ A. Kolańczuk, *Internowani żołnierze Armii UNR w Kaliszu 1920–1939*, Kalisz–Przemysł–Lwów 1995; O. Kolańczuk, *Ukraińska wojskowa emigracja u Polacji 1920–1939 rr.*, Lwów 2000; J.J. Bruski, *Petlurowcy. Centrum Państwowe Ukraińskiej Republiki Ludowej na wychodźstwie (1919–1924)*, Kraków 2000; E. Wiszka, *Emigracja ukraińska w Polsce 1920–1939*, Toruń 2004.

² A. Rukkas, *Razem z Wojskiem Polskim. Armia Ukraińskiej Republiki Ludowej w 1920 roku*, Warszawa 2020.

koniec lat dwudziestych i w latach trzydziestych³, o wielu innych – zarówno w ukraińskiej, jak i w polskiej historiografii – wciąż nie ma gruntownych opracowań biograficznych, całościowo ukazujących ich życie i działalność.

W pełnej mierze odnosi się to do Sergiusza Nahnybidy, którego większa część życia była nierozzerwalnie związana ze służbą wojskową w trzech armiach i – odpowiednio – udziałem w czterech konfliktach zbrojnych. Po wybuchu I wojny światowej rozpoczął służbę w Cesarskiej Armii Rosyjskiej, w 1917 r. wstąpił w szeregi Armii URL, a od 1928 do 1945 r. służył jako oficer kontraktowy w Wojsku Polskim.

Po raz pierwszy niewielka wzmianka o Nahnybidzie (właściwie było to tylko zdjęcie z podpisem) pojawiła się na kartach zbioru „Za Derżawniś” w 1939 r.⁴, a niemal pół wieku później została umieszczona w prasie notka o jego śmierci⁵. Krótkie informacje biograficzne są w jednej z encyklopedii internetowych⁶ oraz powszechnie znanej pracy Jarosława Tynczenki⁷. Oczywiście w tej sytuacji niedorzecznością byłoby mówić o istnieniu w historiografii szątkowej informacji na temat drogi życiowej Sergiusza Nahnybidy – jej praktycznie nie ma.

Do przygotowania niniejszego artykułu jego autorzy wykorzystali materiały z zasobów dwóch archiwów: Centralnego Archiwum Wojskowego (Polska) i Centralnego Archiwum Państwowego Wyższych Organów Władzy i Administracji Ukrainy (Ukraina). Poza tym sięgnęli po dokumenty przechowywane w Ukraińskiej Bibliotece im. Symona Petlury w Paryżu, zapewne przekazane tam w latach sześćdziesiątych przez brata Sergiusza Nahnybidy – Iwana, utrzymującego wówczas bliskie kontakty z ówczesnym dyrektorem Biblioteki Petro Josypiszynem⁸. Zostały one odnalezione i usy-

**Sergiusz Nahnybida, b.d.
UBSP, f. 30.1**

³ Zob. *idem*, *Uczest' ukrajinців – kontraktnych oficeriw polskojji armiji u weresnewij kampaniji 1939 r.*, „Kyjiwska starowyna” 2003, cz. 3, s. 99; *idem*, *Plany emihracijnoho uriadu UNR szczodo widridżennia ukrajinškoji wijskowoji awiaciji (1928–1939 rr.)*, „Wijskowo-istorycznyj almanach” 2006, cz. 1, s. 48–50.

⁴ *Porucznik Serhij Nahnybida, komendant sztabu 13-oji bryhady 5-oji Chersonskojji strilečkojji dywiziji Armiji UNR, foto poczatku 1920-ch rokiw*, „Za Derżawniś” 1939, cz. 9 (odwrotna strona wklejki między s. 192 i 193).

⁵ *Widijszly u wiczniśt'*, „Surmacz” 1987, cz. 1–4 (90–93), s. 100.

⁶ R. Kraweć, *Nahnybida Serhij*, „Ukrajinci w Spółczenuomu Korolistwi”, Internet-encyklopedija, 2008, <http://www.ukrainiansintheuk.info/ukr/02/nahnybida-u.htm> (dostęp 12 XII 2022 r.).

⁷ J. Tynczenko, *Oficerskyj korpus Armiji Ukrajinškoji Narodnoji Respubliki (1917–1921)*, kn. 2, Kyjiw 2011, s. 291.

⁸ Istnieje prawdopodobieństwo, że dokumenty te przekazał na przechowanie jakiejś osobie z kręgu Ukraińskiej Biblioteki im. S. Petlury sam S. Nahnybida w czasie, kiedy przebywał we Francji. Pozwoliło im to uniknąć smutnego losu ukraińskich dokumentów przechowywanych oficjalnie. W 1940 r.

stematyzowane w 2016 r. w trakcie porządkowania rozsypanych dokumentów przez historyka Marynę Palijenkę.

Utworzyły one osobny zespół (fond 30) działu archiwalnego Biblioteki. Zawarte w nim są przede wszystkim dokumenty oficjalnej i osobistej proweniencji, w tym: dyplomy Nahnybidy, jego odręczny wykaz przebiegu służby (w jęz. polskim), różne dokumenty (świadczenie rozwodowe z Mariją Nahnybidą z d. Warakuta, akt małżeństwa z Ireną Piotrowską), notes Nahnybidy (w jęz. polskim), dokumenty finansowe (zobowiązania bankowe, rachunki, czek, karty kredytowe), korespondencja, fotografie itp. Szczególną wartość przy rekonstruowaniu życia i działalności naszego bohatera ma jego korespondencja służbowa i prywatna (głównie z ministrem spraw wojskowych rządu URL na wychodźstwie gen.-chor. Wołodymyrem Sałskim, z obiema żonami: Mariją i Ireną). Wizualizacja postaci S. Nahnybidy i jego najbliższego otoczenia jest możliwa dzięki fotografiom z lat dwudziestych i trzydziestych (w tym zdjęcia Sergiusza, brata Iwana, żony Ireny, grupowe zdjęcia w otoczeniu polskich oficerów itp.). Informacje zaczerpnięte z ww. materiałów pozwoliły – po raz pierwszy w historiografii – ustalić zasadnicze momenty zwrotne w życiu i działalności S. Nahnybidy, a w szczególności ukazać jego życie osobiste.

Pierwsze doświadczenia wojskowe

Sergiusz Łukycz Nahnybida urodził się 1 września 1898 r. w majątku ziemskim Nahnybida w powiecie krzemieńczuckim w guberni połtawskiej (obecnie nie istnieje, został włączony do wsi Sołonycia, gromada kozelszczyńska, rejon krzemieńczucki, obwód połtawski). Jego rodzicami byli włościanin Łuka Nahnybida i Jewdokia Żywotańska. W wieku 17 lat ukończył sześciolletnią szkołę realną w Krzemieńczuku. Po wybuchu I wojny światowej zgłosił się na ochotnika do armii cesarskiej. W lipcu 1915 r. jako jednoroczny ochotnik został skierowany do 14. rezerwowego pułku piechoty. Po upływie czterech miesięcy razem z kompanią marszową wyjechał na front jako uzupełnienie 14. Archangielskiego Pułku Piechoty. Po przybyciu do regimentu został przydzielony do pułkowej szkoły podoficerskiej. Od marca do listopada 1916 r. odbywał szkolenie w 1. Szkole Chorążych państwowego pospolitego ruszenia Frontu Południowo-Zachodniego w Żytomierzu, po ukończeniu którego, otrzymawszy pierwszy stopień oficerski – chorążego, wrócił do 14. rezerwowego pułku piechoty⁹.

W trakcie nauki we wspomnianej szkole wstąpił do tajnej ukraińskiej organizacji stowarzyszającej żołnierzy (Ukraińców) z ukształtowanym poczuciem narodowym. Latem 1915 r. uczestniczył w potyczce z żołnierzami zbolszewizowanego 15. pułku piechoty armii rosyjskiej (bez wskazania numeru dywizji), która zakończyła się jego rozbrojeniem. W końcu sierpnia tego roku – w czasie „buntu Korniołowa” („Korniołowski zakolał”) – przyłączył się do jego tłumienia pod Berdyczowem. W grudniu 1917 r. (już w stopniu podporucznika) zgłosił się do głównego sztabu wojsk ukraińskich w Kijowie, po czym został przydzielony do 1. Ukraińskiego Kozackiego Pułku im. Bohdana

wzmiankowana biblioteka została opieczętowana przez niemieckie władze okupacyjne, a następnie całe jej zbiory wywieziono do Niemiec.

⁹ Centralne Archiwum Wojskowe Wojskowego Biura Historycznego (dalej CAW WBH), Sprzymierzona Armia Ukraińska (dalej SAU), I.380.2.191, Karta ewidencyjna por. Sergiusza Nahnybidy, b.p.

¹⁰ Nieudana próba głównodowodzącego armii rosyjskiej gen. Ławra Korniołowa dokonania przewrotu państwowego w Rosji (sierpień 1917 r.) i ustanowienia dyktatury wojskowej w celu jej „ratowania”.

Chmielnickiego, którym wówczas dowodził kpt. Jurij (Georgij) Łastiwczenko (zabity 28 grudnia 1917 r. w Połtawie przez anarchokomunistę). Wspomniany pułk prowadził działania bojowe głównie przeciwko bolszewikom na Połtawszczyźnie. Nahnybida pozostał w tym oddziale aż do czasu nadejścia wojsk niemieckich¹¹.

W tym wirze rewolucyjnych i wojennych wydarzeń nasz bohater znajdował czas także na życie osobiste – poznał i zakochał się w Mariji Mychajliwnie Warakucie, która 1 lutego 1918 r. urodziła mu syna Romana. Przez pewien czas Nahnybida przebywał razem z nią, ponieważ przydzielono go do Komendantury m. Krzemieńczuk. Jednak już w kwietniu został oddelegowany do Kijowa, by odbyć szkolenie w Instruktorskiej Szkole Starszyn (Chorażych). Po jego ukończeniu został przeniesiony na Krym, gdzie krótko dowodził komendanckimi sotniami w Symferopolu i Geniczescu¹². Tu właśnie przyjechała do niego narzeczona Marija, z którą 31 sierpnia 1918 r. zawarł związek małżeński¹³.

Wkrótce nowożeńcy wrócili do Krzemieńczuka, w którym Nahnybida służył w 1. Pułku Kozackim. Podczas powstania antyhetmańskiego¹⁴ dołączył do 35. Krzemieńczuczego Pułku Piechoty, w którym objął dowództwo 11. sotni. Uczestniczył w walkach z wojskami Nestora Machny i kilkoma pododdziałami Armii Czerwonej. W drugiej połowie grudnia 1918 r. – na własną prośbę – został przeniesiony do Zaporoskiej Dywizji Armii URL. Zimą 1919 r. prowadziła ona działania bojowe w rejonie Krzemieńczuka i Jelizawietgradu (obecnie Kropywnyckij – I.K.). Po zagarnięciu tego terenu przez bolszewików Nahnybida pozostał tam w celu zorganizowania konspiracji. Działał w składzie jednego z oddziałów partyzanckich w rejonie Kaliberda–Potoky–Krzemieńczuk, później przez jakiś czas należał do jednostki Safronowa (jeden z oddziałów partyzanckich „armii” atamana Nikifora Grigoriewa). Po śmierci tego ostatniego porzucił wspomnianą formację i kontynuował walkę partyzancką „na własną rękę”¹⁵.

Dziewiątego września 1919 r. Sergiusz Nahnybida – jak się okazało – po raz ostatni widział żonę i syna. Po wkroczeniu denikinowców został aresztowany i przetrzymywano go w więzieniu. Po porażce Armii Ochotniczej był przymusowo zmobilizowany i wcielony do 78. Nawahńskiego Pułku Piechoty (grupa gen. lejtn. Nikołaja Briedowa), utworzonego w połowie listopada 1919 r. w składzie 5. Dywizji Piechoty. Jednak w pułku pozostał niedługo, przeszedł bowiem do oddziału atamana Ilki Struka, a po jego rozgromieniu przez bolszewików – w grupie 24 partyzantów – przekroczył rumuńską granicę. Wkrótce udało mu się wrócić do Husiatynia, gdzie znów dołączył do wspomnianego pułku, w którego składzie Nahnybida został internowany przez Polaków w listopadzie 1919 r. (w dokumencie nie podano nazwy obozu)¹⁶.

Warunki bytowe Ukraińców w obozach internowania były bardzo trudne: anty-sanitarna, niewystarczające wyżywienie i brak leków doprowadzały do szerzenia się wśród nich chorób epidemicznych. W obozie Nahnybida jakiś czas balansował na

¹¹ Ukraińska Biblioteka imeni Symona Petlury (dalej UBSP), Archiwum Sergiusza i Iwana Nahnybidów, f. 30, Dokumenty Sergiusza Nahnybidy.

¹² CAW WBH, SAU, I.380.2.191, Karta ewidencyjna por. Sergiusza Nahnybidy, b.p.

¹³ UBSP, Archiwum Sergiusza i Iwana Nahnybidów, f. 30.1.

¹⁴ Powstanie antyhetmańskie – powstanie ludowe przeciwko hetmanowi Pawłowi Skoropadskiemu (listopad–grudzień 1918 r.), na skutek którego był on zmuszony zrzec się władzy i wyjechać do Niemiec. W konsekwencji naczelna władza w kraju przeszła do Dyrektoriatu URL kierowanego przez Wołodymyra Wynnyczenkę.

¹⁵ UBSP, Archiwum Sergiusza i Iwana Nahnybidów, f. 30.1.

¹⁶ *Ibidem*.

granicy życia i śmierci, kiedy pod koniec stycznia 1920 r. zachorował na tyfus plamisty. Według wspomnień naszego bohatera niemal trzy tygodnie był nieprzytomny, a przez dwa z nich był przywiązany prześcieradłami do łóżka (z powodu mallyngy). Mimo iż jego młody organizm zdołał pokonać ciężką chorobę, stan zdrowotny Nahnybidy pozostawał niepokojący – na skutek przebytego tyfusu rozwinęło się bowiem zapalenie płuc¹⁷.

Dopiero na początku wiosny 1920 r. Sergiusz Nahnybida powrócił do zdrowia. Skontaktował się z przedstawicielem wojskowym rządu URL w Warszawie gen. Wiktoorem Zelińskim i wspólnie z płk. Ołeksandrem Koźmą zaczął formować kuren (odpowiednik samodzielnego batalionu – I.K.) z Ukraińców, którzy wyrazili wolę przejścia na służbę do Armii URL¹⁸. Wkrótce zostali oni przeniesieni do punktu zbiorczego w Łańcucie, gdzie większość z nich otrzymała przydziały do Armii Czynnej. Już w kwietniu 1920 r. Nahnybidę oddelegowano do sztabu Armii URL, a 21 lipca 1920 r. przeniesiono go do 5. Chersońskiej Dywizji Strzelców. Tutaj został oddany do dyspozycji pomocnika dowódcy dywizji i naczelnika tyłów dywizji setnika Myrośława Mykytky¹⁹, a po masowej dezercji wojskowych z Galicji pod koniec sierpnia mianowano go na stanowisko komendanta sztabu nowo powołanej XIII Brygady Strzeleckiej, do której tymczasowo włączono resztki dywizji²⁰. Rozkazem Armii URL nr 17 z 8 września 1920 r. Sergiusz Nahnybida został oficjalnie wcielony do czynnej służby wojskowej w stopniu chorążego (piechota) ze starszeństwem od 1 grudnia 1917 r.²¹

Życie i działalność Sergiusza Nahnybidy w Polsce – od internowanego i emigranta do oficera kontraktowego WP (1921–1939)

Pod koniec listopada 1920 r. – po porażce wojsk ukraińskich – chor. Nahnybida był internowany w obozie w Łańcucie. Rozkazem Armii URL nr 53 z 23 maja 1921 r. został awansowany do stopnia porucznika piechoty (ze starszeństwem od 1 czerwca 1918 r.)²². W związku z likwidacją obozu latem 1921 r. wojskowi 5. Chersońskiej Dywizji Strzelców zostali przeniesieni do Strzałkowa, gdzie Nahnybida pełnił obowiązki adiutanta komendanta obozu setnika (ppłk.) Łeonida Harniszewskiego²³. Jednocześnie znajdował czas na zajęcia sportowe: grał w piłkę nożną w 1. Ukraińskiej Drużynie Obozowej. Co jakiś czas ukraińscy piłkarze spotykali się z polskimi zawodnikami, a mecze rozgrywali zarówno w obozie na tamtejszym placu, jak i na boiskach w okolicznych miastach. Jedno z takich spotkań odbyło się 31 lipca 1921 r. w m. Słupce i zakończyło się remisem 2:2. Informując o tym wydarzeniu sportowym, obozowe pismo „Promiń” zwróciło uwagę na mistrzowską grę ukraińskiego zespołu, a szczególnie Nahnybidy²⁴.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ Centralnyj derżawnyj archiw wyszczych orhaniiw władzy ta upravlinnia Ukrajiny (dalej CDAWOWU), f. 3172, op. 1, spr. 48, k. 26.

²⁰ CAW WBH, SAU, I.380.2.191, Karta ewidencyjna por. Sergiusza Nahnybidy, b.p.

²¹ CDAWOWU, f. 1075, op. 2, spr. 68, k. 42v.

²² CDAWOWU, f. 1075, op. 2, spr. 467, k. 112v.

²³ CDAWOWU, f. 1075, op. 2, spr. 473, k. 43.

²⁴ *Sport*, „Promiń”, 1 VIII 1921.

Na pierwszym miejscu była jednak służba: 27 stycznia 1922 r. nasz bohater został skierowany do skompletowania nowo powstałego 5. Chersońskiego Pułku Konnego. Początkowo otrzymał przydział na stanowisko dowódcy czoty (odpowiednik plutonu) w 1. sotni, a następnie – dowódcy sotni technicznej²⁵. Likwidacja obozu w Strzałkowie (lipiec–sierpień 1922 r.) spowodowała kolejną przeprowadzkę Nahnybidy do innego miejsca zgrupowania żołnierzy Armii URL – Szczypiorna. Podobnie jak wcześniej co jakiś czas wyjeżdżał z ukraińskimi żołnierzami do różnego rodzaju prac sezonowych, co pozwalało zarobić dodatkowe pieniądze na życie. W czasie pobytu w obozach nieustannie starał się skontaktować z rodziną, która pozostała na okupowanej przez bolszewików Ukrainie.

Marija przez ponad trzy lata nie miała żadnych wieści o mężu i dopiero pod koniec 1922 r. (zapewne dzięki rodzicom Sergiusza) poznała adres jego starszego brata – ppłk. Armii URL Iwana Nahnybidy, który również był internowany w Polsce. Ten ostatni powiadomił o tym brata, który 4 stycznia 1923 r. napisał do żony list, po przeczytaniu którego – jak stwierdziła – nie zrobiło się jej „ani jaśniej, ani lżej”²⁶. Nahnybida bowiem zamierzał wstąpić na Ukraińską Akademię Gospodarczą w Poděbradach (Czechosłowacja), czego ona nie popierała. Zgodnie z jej głębokim przekonaniem Sergiusz powinien wrócić do rodziny i niejednokrotnie dawała temu wyraz w listach: „Skoro jesteś moim mężem, a Romie ojcem – pisała 15 stycznia 1923 r. – Twoim obowiązkiem jest być razem z rodziną i nieść jarzmo razem z rodziną”. W zakończeniu tego listu Marija niemal kategorycznie zażądała powrotu męża do domu: „Wniosek jest tylko jeden: powinieneś być tutaj, **skoro jesteś nasz** [podkr. aut.]”²⁷.

Po otrzymaniu tego listu kontakt między małżonkami kolejny raz się urwał – tym razem na kilka miesięcy. Marija tłumaczyła tę ciszę ponownym brakiem adresu męża. Rzeczywiście, w tym czasie w jego życiu nastąpiły ważne zmiany. W kwietniu 1923 r. pozytywnie został rozpatrzony wniosek o wydanie mu tzw. karty azylu, dzięki czemu uzyskał status emigranta politycznego w Polsce. Dokument ten pozwalał na opuszczenie obozu w Szczypiornie, z czego skorzystał, i już od 1 maja 1923 r. pracował jako objeżdżacz lasu należącego do Marii Polechowskiej (powiat rówieński)²⁸. Zapewne w związku z tymi zmianami w kolejnym liście, z 3 lipca 1923 r., pytał żonę o jej stosunek do ewentualnej przeprowadzki (wraz z synem) do Polski. Jednocześnie Nahnybida od razu podkreślił, że mógłby „zabrać” żonę i syna pod warunkiem uzyskania zatrudnienia w Polsce, nie informując przy tym, że ma już stałą pracę²⁹.

Marija kategorycznie odrzuciła ten plan i nazwała go „bezsensownym”. Uważała, że w takiej sytuacji nie mogłaby zapewnić sobie i synowi „kawałka chleba”. Przekonała ją do tego brak jego zaradności, kiedy chodziło o materialne zabezpieczenie rodziny, jeszcze w czasie pobytu w Geniczesku. Ponadto na przeszkodzie takiej podróży stały też inne okoliczności, przede wszystkim jej realizacja była niezwykle trudna, a nawet niebezpieczna, głównie ze względu na konieczność nielegalnego przekroczenia przez rodzinę granicy sowiecko-polskiej. Należy przyznać, że Marija słusznie uważała, iż

²⁵ CDAWOWU, f. 1456, op. 1, spr. 2, k. 19; CDAWOWU, f. 1075, op. 2, spr. 923, k. 54.

²⁶ UBSP, Archiwum Sergiusza i Iwana Nahnybidów, f. 30.2.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ UBSP, Archiwum Sergiusza i Iwana Nahnybidów, f. 30.1, Zaświadczenie od 4 VII 1924 r., b.p.

²⁹ UBSP, Archiwum Sergiusza i Iwana Nahnybidów, f. 30.2.

mieli zbyt mało szans szczęśliwie pokonać wszystkie trudności w trakcie ich przeprowadzki do Polski.

Sergiusz z kolei nie widział możliwości powrotu na sowiecką Ukrainę, ani jako „nielegal”, by osobiście organizować przeprawę rodziny do Polski, ani w charakterze amnestionowanego przez bolszewicką władzę (na co nalegała żona). W liście do Mariji z 20 listopada 1923 r. Nahnybida argumentował swoją niechęć do skorzystania z bolszewickiej „łaski” przede wszystkim motywami politycznymi. Szczególnie akcentował, że dołączył do Armii URL „jako Ukraiński Niepodległościowiec i pozostawał w niej aż do tragicznego końca”. Uważał, że „dezertować z armii do armii lub zwyczajnie do domu jest hańbą dla każdego żołnierza-kozaka, nie wspominając nawet o starszyźnie”³⁰.

Należy zaznaczyć, że ostatni argument Nahnybidy nie jest zbyt przekonujący, jeśli się przypomni o tym, z jaką swobodą zmieniał on formacje wojskowe w 1919 r., w tym jego pobyt (choć krótki) w szeregach Armii Ochotniczej. Jednocześnie istnieją również wyraźne podstawy, by twierdzić, że w latach 1919–1922 Sergiusz Nahnybida wykształcił w sobie cnoty żołnierza oddanego sztandarowi i ideałom URL. Świadczy o tym incydent, do którego doszło z jego bezpośrednim udziałem, zapewne już po zwolnieniu z obozu. Ze słów samego Nahnybidy wiadomo, że pewnego razu był on na koncercie znanego rosyjskiego pieśniarza Aleksandra Wertyńskiego. Artysta podczas koncertu w kilku zwrotkach ironicznie odniósł się do naczelnego atamana Symona Petlury. Natychmiast po tym Nahnybida spokojnie wszedł na scenę i ze słowami „to masz za obrazę Petlury!” wymierzył Wertyńskiemu siarczysty policzek. Po chwili naszego bohatera aresztowała polska policja, po czym dwa dni spędził on pod strażą w areszcie³¹.

Wracając do jego rodzinnych spraw, można z pewnością stwierdzić, że ani wówczas, ani później Nahnybida poważnie nie rozważał możliwości przyjazdu do Polski żony i syna. Nie był gotowy do wzięcia na siebie ciężaru odpowiedzialności za ich przeprowadzkę i pobyt na obczyźnie. Poza tym żywił nadzieję na zdobycie wyższego wykształcenia, ale w tym celu musiałyby wyjechać do Czechosłowacji, gdzie istniały ku temu najbardziej sprzyjające warunki. Tymczasem konieczność utrzymywania rodziny nie tylko ograniczała jego mobilność, ale zagrażała realizacji tych planów.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ W. Rewučkyj, *Kyjanyn, ale jakyj?*, „Wisti kombataanta” 1997, nr 5–6, s. 45. Opis tego wydarzenia wymaga dodatkowego komentarza, ponieważ w cytowanej notatce brakuje informacji o jego miejscu i dacie. Możliwe, że doszło do tego w Łodzi, gdzie mieszkał brat Sergiusza Nahnybidy – Iwan. Wiadomo też, że Aleksander Wertyński przyjechał do Polski w 1923 r. i intensywnie koncertował do 1927 r., odwiedzając – oprócz Warszawy – Kraków, Poznań, Łódź i dziesiątki niewielkich polskich miast (zob. np. <https://culture.pl/ru/article/russkiy-pero-na-polskoy-estrade-aleksandr-vertinskiy-i-polsha> [dostęp 23 XII 2022 r.]). W swoich wspomnieniach Wertyński także opowiada o różnych okolicznościach swego pobytu w Polsce, przy czym ucieka się do licznych zniekształceń, a nawet fałszowania rzeczywistego stanu rzeczy (zob. A. Wiertinskij, *Dorogoj dlinnoju... [Stichi i piesni, rasskazy, zarisowki, razmyszlenija, pis'ma]*, Moskwa 1991, s. 227 i in.). Nie wspomina w nich o tym przykrym dla niego incydencie (zważywszy, że w ówczesnej polskiej prasie także nie ma jakiegokolwiek informacji o spoliczkowaniu artysty, niewykluczone, iż mógł on mieć miejsce nie na scenie, lecz za kulisami). Wzmianki Wertyńskiego o petlurowskiej emigracji faktycznie są przesiąknięte skrajnie negatywnym postrzeganiem jej czołowych przedstawicieli. Wyjaśnieniem takiej postawy mogą być zarówno instrukcje sowieckich służb specjalnych, jak i tkwiąca w jego świadomości uraza do dzielnego Ukraińca, który w ten sposób uświadomił artyście niebezpieczeństwo związane z rozsiewaniem antyukraińskich kupletów. Taki wyraźnie negatywny stosunek A. Wertyńskiego nie tylko do ukraińskiej, ale też rosyjskiej emigracji politycznej, podyktowany był wymogami sowieckich organów bezpieczeństwa i stanowił jeden z warunków powrotu artysty „do Ojczyzny” („na Rodinu”).

W lipcu 1924 r. Sergiusz zmienił miejsce pracy – został starszym nadzorcą Lasów Państwowych na Wołyniu³², a po roku przeprowadził się prawdopodobnie do Łodzi, w której mieszkał jego starszy brat Iwan. Pierwszego sierpnia 1925 r. Nahnybida rozpoczął naukę w tamtejszej szkole samochodowej, działającej przy miejscowym ośrodku YMCA³³. Ukończył ją 30 listopada tego roku i otrzymał dyplom uprawniający go do pracy jako kierowca³⁴. Już w grudniu 1925 r. Sergiusz przeprowadził się do Warszawy, gdzie zaczął pracować w tym zawodzie³⁵.

**Bracia Sergiusz (z prawej) i Iwan (z lewej) Nahnybidowie,
nie później niż 20 IV 1938 r. UBSP, f. 30.1**

We wrześniu 1927 r. zdecydował się uzyskać wyższe wykształcenie i złożył podanie do Ukraińskiej Akademii Gospodarczej w Poděbradach w Czechosłowacji. Zamierzał zostać wolnym słuchaczem na wydziale leśnym fakultetu agronomii. Mimo że jego podanie zostało rozpatrzone pozytywnie (19 października 1927 r.)³⁶, nie dane mu było rozpocząć nauki w pełnym wymiarze, ponieważ w tym samym czasie zapadła decyzja o przyjęciu kilku przedstawicieli ukraińskiej starszyny do służby kontraktowej w Wojsku Polskim. W tej sytuacji, wybierając pomiędzy karierą cywilną a wojskową, Nahnybida

³² Zob. CDAWOWU, f. 3795, op. 1, spr. 1601, k. 4.

³³ Stowarzyszenie Chrześcijańskiej Młodzieży Męskiej (Young Men's Christian Association – YMCA) – amerykańska organizacja młodzieżowa zajmująca się dobroczynnością; udzielała pomocy humanitarnej w różnych krajach europejskich, w tym również Ukraińcom internowanym w obozach w Polsce.

³⁴ UBSP, Archiwum Sergiusza i Iwana Nahnybidów, f. 30.21, Dyplom Szkoły Kierowców Samochodowych przy Stowarzyszeniu Młodzieży Chrześcijańskiej Polskiej YMCA, 30 XI 1925 r., b.p.

³⁵ CDAWOWU, f. 3795, op. 1, spr. 1601, k. 4.

³⁶ *Ibidem*, k. 3.

Dyplom Sergiusza Nahnybida ukończenia Szkoły Kierowców Samochodowych przy YMCA, Łódź, 30 XI 1925 r. UBSP, f. 30.1

oddał pierwszeństwo tej drugiej. Półtora miesiąca od chwili przyjęcia na studia, 6 grudnia 1927 r., złożył podanie o urlop, by wyjechać do Warszawy „w celu załatwienia spraw osobistych”³⁷.

Pierwszego lutego 1928 r. polskie Ministerstwo Spraw Wojskowych podpisało kontrakty z 9 przedstawicielami starszyny Armii URL³⁸, wśród nich był także Sergiusz Nahnybida. Decyzją polskiej komisji kwalifikacyjnej otrzymał on stopień porucznika w korpusie oficerów aeronautyki. Na miejsce służby wyznaczono rozlokowany w Krakowie 2. pułk lotniczy³⁹. Niestety, nie do końca wiadomo, czym została podyktowana decyzja o skierowaniu do polskich sił powietrznych akurat Sergiusza – oficera piechoty, który – jak wynikało z jego życiorysu – dotąd nie miał do czynienia z lotnictwem. Wybór tego konkretnego kandydata nie był jednak przypadkowy, o czym pośrednio świadczy korespondencja Nahnybidy z ministrem spraw wojskowych rządu URL na wychodźstwie Wołodymyrem Sałskim, prowadzona w drugiej połowie lat dwudziestych i w latach trzydziestych.

Generał Sałskij sprawował bezpośrednią opiekę nad Nahnybidą, w szczególności zabiegał o przyjęcie go do szkoły pilotażu (o czym mowa w liście z 20 września 1928 r.)⁴⁰. Sprawę skierowania naszego bohatera na naukę udało się rozstrzygnąć po czterech miesiącach. W swoim kolejnym liście, z 30 stycznia 1929 r. (z klauzulą „tajne”), gen. Sałskij zawiadomił Nahnybidę o jego rychłym oddelegowaniu na naukę do Szkoły Podoficerów Lotnictwa w Bydgoszczy. Nahnybida miał być przyjęty poza limitem słuchaczy, dlatego powinien był zrezygnować ze zwrotu kosztów delegacji. Sałskij ponadto informował, że jego zabiegi o przydzielenie Nahnybidy do Ośrodka Szkolenia Lotniczego Oficerów w Dęblinie nie przyniosły żadnych pozytywnych wyników⁴¹.

Ostatecznie nieustanne apele Sałskiego do polskich czynników wojskowych zostały wysłuchane i już latem 1930 r. Nahnybidę przyjęto na specjalny kurs pilotów-obszerników⁴². Dwudziestego siódmego sierpnia 1931 r., po pomyślnym ukończeniu

³⁷ *Ibidem*, k. 10.

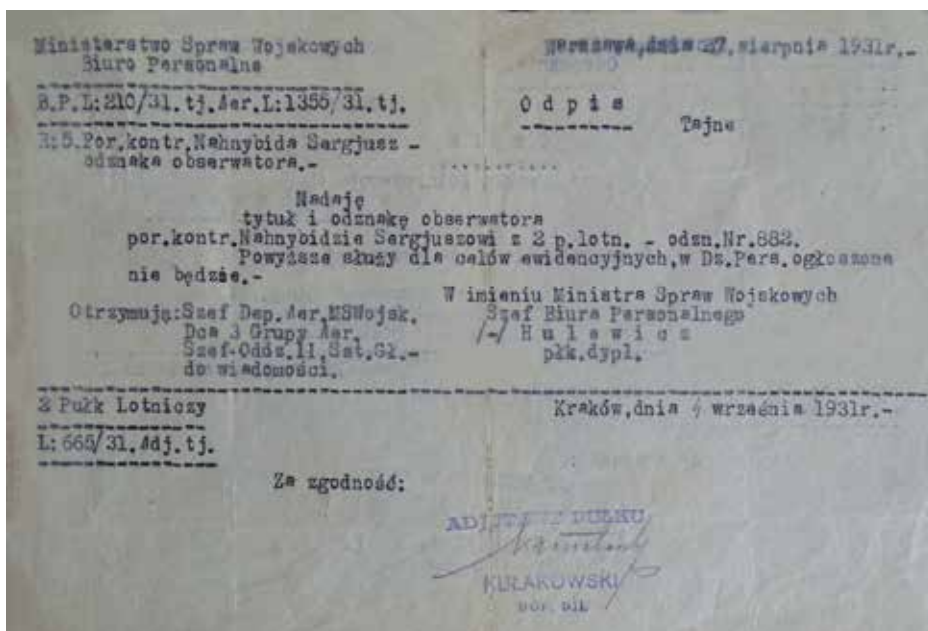
³⁸ W planach ukraińskich władz emigracyjnych służba starszyny Armii URL w Wojsku Polskim była ważnym etapem przygotowania kadr do odrodzenia w przyszłości własnych sił zbrojnych i wyzwolenia Ukrainy spod okupacji sowieckiej. Idee te znalazły poparcie marsz. Józefa Piłsudskiego, ministra spraw wojskowych i faktycznego przywódcy Polski, jako odpowiadające jego geopolitycznej koncepcji prometeizmu. Piłsudski był głęboko przekonany, że polskie interesy na wschodzie Europy są ściśle związane z narodowowyzwoleńczymi aspiracjami nierosyjskich narodów Związku Sowieckiego. Jego zdaniem jedyną gwarancją skutecznej walki z mocarstwową polityką Rosji (zarówno imperialnej, jak i sowieckiej) jest powstanie nowych niepodległych państw w regionie czarnomorsko-kaspijskim: Ukrainy, Gruzji, Azerbejdżanu, Federacji Północnokaukaskiej. Razem z Polską stworzyłyby one wspólny front przeciwko rosyjskiej ekspansji. W imię osiągnięcia tego celu Polacy powinni wszelkimi sposobami sprzyjać aktywizacji emigracji nierosyjskiej w różnych sferach: politycznej, wojskowej, ideowo-propagandowej, kulturalnej i oświatowej. W tym kontekście należy rozpatrywać służbę kontraktową ukraińskich oficerów w Wojsku Polskim. Przy okazji należy zaznaczyć, że w polskim lotnictwie również jako oficer kontraktowy służył Gruzin – kpt. Arkadiusz Schirtlądze, którego spotkał tragiczny los: w 1939 r. trafił do niewoli sowieckiej, a w 1940 r. został zamordowany w Katyniu. Dwaj kolejni, Ukraińcy – Mychajło Oparenko i Jurij Sałskij, ukończyli w 1939 r. Oficerską Szkołę Lotniczą i podobnie jak Schirtlądze uczestniczyli w kampanii wrześniowej.

³⁹ CAW WBH, II Oddział Sztabu Głównego, I.303.1.216, Stan oficerów kontraktowych na dzień 30 IV 1934 r., b.p.

⁴⁰ UBSP, Archiwum Sergiusza i Iwana Nahnybidów, f. 30.1, List gen. Wołodymyra Sałskiego do Sergiusza Nahnybidy, 20 IX 1928 r., b.p.

⁴¹ *Ibidem*, List gen. Wołodymyra Sałskiego do Sergiusza Nahnybidy, 30 I 1929 r., b.p.

⁴² *Ibidem*, List gen. Wołodymyra Sałskiego do Sergiusza Nahnybidy, 19 VII 1930 r., b.p.

Zaświadczenie Ministerstwa Spraw Wojskowych o nadaniu Sergiuszowi Nahnybidzie tytułu obserwatora, Warszawa, 27 VIII 1931 r. UBSP, f. 30.14

wspomnianego szkolenia, otrzymał odznakę nr 882 obserwatora⁴³. Z odnalezionych dokumentów wynika, że od czasu do czasu Nahnybida spotykał się z gen. Sałskim w celu omówienia różnych spraw o charakterze poufnym⁴⁴.

Podczas swojej blisko siedmioletniej służby w 2. pułku lotniczym w Krakowie por. Nahnybida był zawsze pozytywnie lub nawet wysoko oceniany przez przełożonych. Nie miał jednak wystarczającej praktyki w powietrzu, chociaż zawsze chętnie latał. Przez długi czas pełnił funkcje w różnych służbach naziemnych, głównie był dowódcą kompanii technicznej. Zasługi Sergiusza Nahnybidy doceniło Ministerstwo Spraw Wojskowych RP, przyznając mu Medal Pamiątkowy za Wojnę 1918–1921⁴⁵.

Niemniej brak odpowiedniej praktyki lotniczej Nahnybidy był tak zauważalny, że skłonił gen. Sałskiego do wystosowania 11 lutego 1933 r. listu do szefa Oddziału II Sztabu Głównego WP płk. Teodora Furgalskiego. Minister wojskowy rządu URL podkreślił w nim, że „zamiarem skierowania por. Nahnybidy do służby kontraktowej w lotnictwie było wyszkolenie go na instruktora naszego przyszłego lotnictwa [...], obecnie natomiast funkcje porucznika Nahnybidy uniemożliwiają mu szerszą praktykę lotniczą, co w przyszłości sprowadza jego wiedzę zawodową do minimum”⁴⁶. Ukraiński minister prosił o naprawienie sytuacji i jednocześnie podniesienie stopnia przedstawiciela ukraińskiej

⁴³ *Ibidem*, Odpis pisma Ministerstwa Spraw Wojskowych, 27 VIII 1931 r. (tajne), b.p.

⁴⁴ *Ibidem*, List gen. Wołodymyra Sałskiego do Sergiusza Nahnybidy, 26 VIII 1931 r., b.p.

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ CAW WBH, SAU, I.380.2.191, Pismo ministra spraw wojskowych URL gen. Wołodymyra Sałskiego nr 39 z dnia 11 II 1933 r. do szefa Oddziału II Sztabu Głównego płk. dypl. Teodora Furgalskiego, b.p.

Zaświadczenie Ministerstwa Spraw Wojskowych o nadaniu Sergiuszowi Nahnybidzie Medalu Pamiątkowego za Wojnę 1918–1921, Warszawa, 15 II 1933 r. UBSP, f. 30.1

starszyny poprzez zawarcie z nim nowego kontraktu. Wniosek ten pozostał jednak bez odpowiedzi. Wówczas, 18 sierpnia 1933 r., gen. Sałskij ponownie zwrócił się do płk. Furgalskiego i przypomniał mu, że przydział do jednostek liniowych jest „podstawą bytności naszych oficerów w Wojsku Polskim i leży w naszym wspólnym interesie”. Jednocześnie prosił o nadanie Nahnybidzie kolejnego stopnia – kapitana oraz o poparcie jego prośby o przeniesienie do innej jednostki – 1. pułku lotniczego w Warszawie⁴⁷. Należy zaznaczyć, że uporcezywe prośby strony ukraińskiej były stopniowo zaspokajane przez polskie dowództwo. W 1934 r. Sergiusz został przeniesiony do innej jednostki, jednak nie do 1. – jak prosił – ale do 3. pułku lotniczego, rozlokowanego w Poznaniu.

Na początku lat trzydziestych nastąpiły istotne zmiany w życiu osobistym Nahnybidy, które wynikały z pojawienia się u jego boku kobiety. Okoliczność ta prawdopodobnie popchnęła Nahnybidę do ostatecznego zerwania z pierwszą żoną Mariją, co zostało sformalizowane rozwodem z 13 kwietnia 1932 r. Stosowny dokument został sporządzony w Warszawsko-Chełmskim Konsystorzku Prawosławnym i obciążał winą za rozpad małżeństwa Mariję Nahnybidę⁴⁸.

Kolejna zmiana stanu cywilnego Nahnybidy nastąpiła dwa lata później – 2 kwietnia 1934 r. w kościele parafii rzymskokatolickiej w Piotrkowie Trybunalskim ożenił się z Ireną Piotrowską. Wkrótce przeniosła się ona do Poznania, gdzie jej mąż służył w wojsku. Początkowo para znajdowała „wspólny język” i wydawało się, że nic nie powinno prze-

⁴⁷ *Ibidem*, Pismo ministra spraw wojskowych URL gen. Wołodymyra Sałskiego nr 571 z dnia 18 VIII 1933 r. do szefa Oddziału II Sztabu Głównego WP płk. dypl. Teodora Furgalskiego, b.p.

⁴⁸ UBSP, Archiwum Sergiusza i Iwana Nahnybidów, f. 30.1, Świadeństwo od 9 IV 1932 r., b.p.

szkadzać w zgodnym życiu małżeńskim. W tym czasie Nahnybida został uhonorowany dwoma odznaczeniami – ukraińskim i polskim: Krzyżem Symona Petlury (1936, odznaczenie nr 341)⁴⁹ i Brązowym Medalem za Długoletnią Służbę, co było jeszcze jednym świadectwem uznania jego zasług w służbie wojskowej⁵⁰. Ponadto 20 kwietnia 1938 r. Nahnybida otrzymał długo wyczekiwany awans na kolejny stopień oficerski – kapitana, wskutek czego Ministerstwo Spraw Wojskowych podpisało z nim nowy kontrakt⁵¹.

Jednak już latem 1938 r. między Sergiuszem a Ireną doszło do poważnego konfliktu, spowodowanego niechęcią męża do ograniczania osobistych wydatków, na których pokrycie pożyczał pieniądze od różnych osób. W poszukiwaniu środków na spłatę długów zaczął coraz częściej zwracać się do żony o pomoc materialną. Rezultatem konfliktu było wyprowadzenie się Sergiusza z ich wspólnego mieszkania do hotelu „Polonia” w sierpniu tego roku. Warto zauważyć, że nawet po tym wydarzeniu Nahnybida nadal zwracał się do żony o pożyczki i otrzymywał je od niej do końca października 1938 r. (łącznie powierzyła mu 20 000 zł). Z własnych środków opłacał jednak czynsz za mieszkanie (do listopada tego roku), a także przekazywał żonie niewielkie sumy na prowadzenie domu⁵².

O nieporozumieniach między małżonkami dowiedzieli się koledzy Nahnybidy z wojska, w tym ppłk Stanisław Rem, któremu udało się przekonać Sergiusza i Irenę do podjęcia próby pojednania. W jego obecności zawarli pisemną ugodę, która jednak nie miała mocy prawnej, lecz wiązała małżonków przyrzeczoną sobie słowem honoru. Nahnybida zobowiązywał się w niej „traktować swoją żonę Irenę tak, jak przystoi kulturalnemu człowiekowi i oficerowi”, wносить 250 zł miesięcznie na prowadzenie wspólnego gospodarstwa, a co najważniejsze – „zapomnieć o wszystkim, co mogło ich do tej pory dzielić”⁵³. Z kolei Irena również obiecała nie czynić wyrzutów Sergiuszowi za dawne nieporozumienia, szanować „uczucia narodowe i patriotyczne” męża, „bez jego zgody nie zapraszać do siebie członków swojej rodziny (z wyjątkiem jej rodziców)”, „stworzyć w domu atmosferę możliwą do życia” małżonków, a także zaprzestać podejmowania jakichkolwiek działań, które mogłyby zaszkodzić sprawom jej męża jako oficera⁵⁴.

Uгода regulowała jeszcze jeden ważny aspekt życia małżeńskiego – Irena zgodziła się udzielić mężowi kolejnej pożyczki (5000 zł), która miała być wręczona osobie cieszącej się zaufaniem małżonków. Miała ona uregulować wszystkie zobowiązania Sergiusza (zapewne chodziło o jego długi). Małżonek z kolei miał zwracać Irenie tę kwotę po 150 zł miesięcznie. W przypadku rozwodu w najbliższym czasie Nahnybida musiał zwrócić pożyczkę najpóźniej po trzech miesiącach. Uгода kończyła się wzajemnym zobowiązaniem Sergiusza i Ireny – wobec ich obopólnego wyczerpania nerwowego – poddania się odpowiedniemu leczeniu⁵⁵.

Dalsze wydarzenia pokazały, że ugoda w żaden sposób nie pomogła przywrócić ładu i spokoju w życiu małżeńskim Nahnybidów. Niewykluczone, że żona po raz kolejny

⁴⁹ CDAWOWU, f. 5235, op. 1, spr. 1584, k. 2.

⁵⁰ UBSP, Archiwum Sergiusza i Iwana Nahnybidów, f. 30.1, Dyplom, 2 V 1938 r.

⁵¹ CAW WBH, Biuro Personalne MSWojsk., I.300.18.548, Pismo szefa Sztabu Głównego WP gen. bryg. Waclawa Stachiewicza z dnia 20 IV 1938 r. do ministra spraw wojskowych gen. bryg. Tadeusza Kasprzyckiego, b.p.

⁵² UBSP, Archiwum Sergiusza i Iwana Nahnybidów, f. 30.1, Ugoda między Sergiuszem a Ireną Nahnybidami, b.p.

⁵³ *Ibidem*.

⁵⁴ *Ibidem*.

⁵⁵ *Ibidem*.

przekonała się, że następna pożyczka w żaden sposób nie uratuje ich związku, ewentualnie małżonkowie nie potrafili wskazać osoby, której oboje powierzyliby rozwiązanie kwestii zadłużenia Nahnybidy. Irena już 4 grudnia 1938 r. złożyła w sądzie pozew rozwodowy⁵⁶. W dwa miesiące postępowanie zostało zakończone i 23 lutego 1939 r. Sąd Okręgowy w Poznaniu orzekł o rozwodzie i miesięcznych alimentach na rzecz Ireny w wysokości 200 zł (miesięczna pensja Sergiusza wynosiła 590 zł)⁵⁷.

Udział Sergiusza Nahnybidy w II wojnie światowej i jego powojenna działalność społeczno-polityczna

Nadciągający konflikt zbrojny zmienił codzienny bieg życia Nahnybidy, który w końcu sierpnia 1939 r., w ramach mobilizacji 3. pułku lotniczego, był odpowiedzialny za wsparcie logistyczne Bazy Lotniczej nr 3⁵⁸. Z początkiem wojny planowano jej ewakuację do Lublina, ale niekorzystny rozwój wydarzeń na froncie zmuszał do wycofywania się coraz dalej na wschód. Siedemnastego września, gdy Armia Czerwona rozpoczęła inwazję, różne jednostki bazy znajdowały się w południowych rejonach województwa tarnopolskiego. Spośród około 150 oficerów (zawodowych i rezerwistów) bazy tylko nielicznym sędzone było uniknąć niewoli sowieckiej, a wśród nich był kpt. Sergiusz Nahnybida, który następnego dnia przekroczył granicę z Rumunią⁵⁹.

Pobyty w Rumunii okazał się krótki. Nahnybidzie, podobnie jak większości polskich lotników, udało się szybko przedostać do Francji, a po jej klęsce ewakuować do Wielkiej Brytanii. Mimo wszystkich trudności związanych z długimi i bezsprzecznie wyczerpującymi przejazdami nadal utrzymywał korespondencję z czołowymi przedstawicielami Centrum Państwowego URL na wychodźstwie (w szczególności z premierem rządu URL Wiaczesławem Prokopowyczem i ministrem spraw zagranicznych Ołeksandrem Szulhynem). W lutym 1940 r. przedłożył do rozpatrzenia propozycję utworzenia na terytorium Rumunii jednostki ewakuacyjnej dla żołnierzy Wojska Polskiego (z Galicji), którym udało się opuścić granice okupowanej przez Niemcy i ZSRS Polski⁶⁰.

Nahnybida kontynuował służbę w Polskich Siłach Powietrznych (podporządkowanych dowództwu RAF), w których zajmował się materiałowo-technicznym zabezpieczeniem lotów bojowych samolotów z polskimi załogami. Już w pierwszych dniach pobytu w Anglii, 28 lutego 1945 r., podpisał w Londynie kontrakt z Ministerstwem Obrony Narodowej Rządu RP na Uchodźstwie, na mocy którego został awansowany do stopnia majora⁶¹.

Po zakończeniu II wojny światowej i rozwiązaniu Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie Sergiusz Nahnybida pozostał w Wielkiej Brytanii. W tym czasie aktywnie uczestniczył w tworzeniu Związku Żołnierzy Ukraińskich w Siłach Zbrojnych RP, m.in. we wrześniu 1945 r. był członkiem jego komitetu założycielskiego. Nowa organizacja

⁵⁶ *Ibidem*, Pozew rozwodowy Ireny Nahnybidy, b.p.

⁵⁷ *Ibidem*, Wyrok Sądu Okręgowego w Poznaniu, b.p. Nie wiadomo, czy Nahnybida zaczął wypłacać alimenty swojej byłej żonie, ale jeśli tak, to zapewne robił to tylko przez pół roku (do wybuchu II wojny światowej).

⁵⁸ J. Pawlak, *Plonące bazy – wrzesień 1939 r.*, Warszawa 2004, s. 43.

⁵⁹ *Idem*, *Dzieje Bazy Lotniczej nr 3 we wrześniu 1939 r.*, „Przegląd Wojsk Lotniczych i Wojsk OPK” 1991, nr 12, s. 71, 80–82.

⁶⁰ C. Partacz, *Pozycja polskiego emigracyjnego urzędu i polskich politycznych partii na terytorium Polski stosownie ukraińskiego pytania*, „Ukraina–Polszcza: ważne pytania” 2006, t. 10, s. 89.

⁶¹ CDAWOWU, f. 5235, op. 1, spr. 1596, k. 2.

została utworzona w celu „zapewnienia moralnych i materialnych praw żołnierzy ukr[aińskich] w oderwaniu od już istniejących organizacji ukraińskich”⁶².

Wypada nadmienić, że na tym etapie tworzenie Związku sankcjonował szef Sztabu Naczelnego Wodza PSZ gen. Stanisław Kopański, który uznawał prawo ukraińskich weteranów do przynależności do organizacji pozamilitarnych. Jednak dalsze kroki Ukraińców – w szczególności zwołanie pierwszego zjazdu organizacyjnego żołnierzy ukraińskich w Polskich Siłach Zbrojnych w Edynburgu (19–20 stycznia 1946 r.) i jego „dołączenie” do walnego zgromadzenia założycielskiego nowo tworzonego Związku Ukraińców w Wielkiej Brytanii (Sojuz ukrajinciw u Welykij Brytaniji – SUB) – nie znalazły zrozumienia większości polskich kombatantów w Zjednoczonym Królestwie. Ich zdaniem taka społeczno-organizacyjna działalność Ukraińców podzieliłaby szeregi polskich weteranów II wojny światowej, o czym 19 marca 1946 r. pisano na łamach pisma emigracyjnego „Dziennik Polski”⁶³.

Jako członek Zarządu SUB Nahnybida uczestniczył w dyskusjach nad zasadnością zarzutów ze strony polskich weteranów. Powierzano mu także przygotowanie memoriałów dotyczących stanowiska ukraińskich żołnierzy pod polskim dowództwem wojskowym we Włoszech i w Wielkiej Brytanii (a następnie przedkładanie ich gen. Stanisławowi Kopańskiemu)⁶⁴. W przeciwieństwie do szefa Zarządu SUB Mykyty Burego i niektórych innych jego członków, Nahnybida nie uważał za celowe zaostrzenie stosunków z polskimi braćmi poprzez publikowanie ostrych sprostowań. Wyraził również sprzeciw wobec zasadniczych tez listu wysłanego przez szefa Zarządu SUB do gen. Kopańskiego. Późniejsza dyskusja stała się na tyle gwałtowna, że Sergiusz Nahnybida zgłosił rezygnację z członkostwa w Zarządzie SUB, oceniając niektóre osądy Burego jako „groźby i chęć sterroryzowania członków Zarządu”⁶⁵. Choć jego rezygnacja nie została przyjęta przez Zarząd, Nahnybida przestał regularnie uczęszczać na jego posiedzenia. Wobec tego 27 lipca 1946 r. Zarząd osobno rozpatrzył sprawę jego nieobecności i „ogólnej bezczynności na terenie SUB”⁶⁶.

Ostatecznie Sergiusz opuścił Zarząd, ale nadal zajmował eksponowane stanowiska w SUB. Od lutego 1948 r. do marca 1949 r. był członkiem Rady – organu przedstawicielskiego Związku – z prawem „załatwiania wszelkich spraw związanych z organizacją SUB”⁶⁷. Na tym stanowisku wykonywał różne zadania, m.in. kontaktował się z przedstawicielami Ministerstwa Pracy i Rolnictwa Szkocji czy zakładał lokalne oddziały SUB⁶⁸. Jednocześnie brał udział w organizowaniu parafii Ukraińskiego

⁶² Shevchenko Library and Archive in London (dalej SLA), F1/AUGB Doc. Book 1, 1945–1946 Minutes, Protokoł nr 4 zasedania Inicytywnoho komitetu ukrajinskykh wojakiv u polskykh zbrojnykh sylach wid 14 zowtnia 1945 r., b.p.

⁶³ *Ibidem*, Protokoł nr 14 zasedania u sprawi Sojuzu ukrajinciw u Welykij Brytaniji wid 23 bereznia 1946 r., b.p.

⁶⁴ *Ibidem*, Protokoł nr 12, 13 zasaďań u sprawi Sojuzu ukrajinciw u Welykij Brytaniji wid 23 i 24 lutoho 1946 r., b.p.

⁶⁵ *Ibidem*, Protokoł nr 14 zasedania u sprawi Sojuzu ukrajinciw u Welykij Brytaniji wid 23 bereznia 1946 r., b.p.

⁶⁶ *Ibidem*, Protokoł nr 21 zasedania u sprawi Sojuzu ukrajinciw u Welykij Brytaniji wid 27 lypnia 1946 r., b.p.

⁶⁷ National Reprographic Centre for Documentation in Canada, file 1–12.2, Pownowlast’ za pidpyssom hołowy Rady i Sojuzu ukrajinciw u Welykij Brytaniji B. Panczuka wid 12 bereznia 1948 r., b.p.

⁶⁸ *Ibidem*, Własnorucznyj lyst S. Nahnybidy hołowi Rady i Sojuzu ukrajinciw u Welykij Brytaniji wid 15 lypnia 1948 r., b.p.; *ibidem*, doruczennia hołowy Rady i Sojuzu ukrajinciw u Welykij Brytaniji

Major Sergiusz Nahnybida (trzeci z lewej) podczas roboczego posiedzenia Zarządu Związku Ukraińców w Wielkiej Brytanii, Londyn, 1947 r. SLA, F1/AUGB Ph, nr 1948–13

Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego w Wielkiej Brytanii (1947), Związku Byłych Żołnierzy Ukraińskich w Wielkiej Brytanii (1948–1949) oraz Związku Ukraińców w Wielkiej Brytanii (1949–1950). Przez ponad dwadzieścia lat (1951–1972) Nahnybida był dyrygentem chóru londyńskiej parafii Ukraińskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego⁶⁹.

Sergiusz Nahnybida zgłosił się również do ewidencji w Ministerstwie Spraw Wojskowych rządu URL na wychodźstwie. Jednak Rozkazem Armii URL nr 14 z 24 kwietnia 1950 r. został uznany jedynie za porucznika. Dopiero jedenaście lat później władze ukraińskie na wychodźstwie awansowały go najpierw do stopnia majora (22 stycznia 1961 r.), a następnie podpułkownika (1 lutego 1961 r.). Rok wcześniej został odznaczony Krzyżem Wojskowym (1960 r., odznaczenie nr 35). Na początku lat osiemdziesiątych emigracyjny rząd URL ponownie docenił jego zasługi, nadając mu stopień pułkownika⁷⁰.

Dwudziestego siódmego stycznia 1987 r. – po długiej i ciężkiej chorobie – Sergiusz Nahnybida zmarł w szpitalu w mieście Derby (hrabstwo Derbyshire, środkowa Anglia)⁷¹. Jego ciało zostało skremowane, a urnę z prochami pochowano na ukraińskim cmentarzu prawosławnym w South Bound Brook w stanie New Jersey (USA)⁷².

B. Panczuka dla prowadzenia zborów ta orhanizacji okružnoji rady w Manczestere, wydane „szefu delegacji” S. Nahnybidi wid 8 trawnia 1948 r., b.p.

⁶⁹ R. Kraweć, *Nahnybida Serhij*, „Ukrajinci w Spółnoczenu Korolistwi”, Internet-encyklopedija, 2008, <http://www.ukrainiansintheuk.info/ukr/02/nahnybida-u.htm> (dostęp 12 XII 2022 r.).

⁷⁰ CDAWOWU, f. 5235, op. 1, spr. 1584, k. 2.

⁷¹ „Ukrajinske prawoslawne slowo” 1987, nr 3, s. 29.

⁷² *Widijszly u wicznist’*, „Surmacz” 1987, nr 1–4 (90–93), s. 100.

Podsumowanie

W życiu Sergiusza Nahnybidy – jak w kropli wody – odbija się trudny los Ukraińców, którzy stanęli do walki zbrojnej w obronie ojczyzny, a po klęsce Ukraińskiej Republiki Ludowej pozostali wierni ideałom wyzwoleniczym, wstępując do Wojska Polskiego i utrzymując stały kontakt z rządem URL na emigracji. Droga życiowa i przebieg służby wojskowej Nahnybidy pokazują, że część ukraińskich emigrantów zdołała w stosunkowo krótkim czasie przystosować się do warunków życia panujących w Polsce, a co więcej – stać się częścią polskiego społeczeństwa, zachowując przy tym swoją tożsamość narodową.

Jednocześnie niektórzy z nich musieli dokonać bardzo trudnego osobistego wyboru uwarunkowanego tym, że ich rodziny nadal przebywały na Ukrainie. Żona Sergiusza nie miała możliwości potajemnego wyjazdu z małym synkiem do Polski, a on z kolei – ze względu na swoje poglądy polityczne – nie chciał skorzystać z bolszewickiej amnestii i wrócić na sowiecką Ukrainę. Nahnybida – po opuszczeniu obozów internowania – postanowił nie szukać możliwości połączenia się z rodziną, tylko rozpocząć życie „z czystą kartą”.

Służba w charakterze oficera kontraktowego w Wojsku Polskim – w połączeniu z charyzmą i umiejętnością robienia wrażenia na kobietach – stworzyła mu warunki do przezwyciężenia nostalgii. Romantyczny związek z Ireną Piotrowską zakończony ślubem – poza wszystkim innym – pozwala stwierdzić, że Polska stała się dla niego drugą ojczyzną. Jego życie w przekonujący sposób pokazuje, że w międzywojennej Polsce emigranci mogli robić karierę i osiągać wyżyny w hierarchii społecznej.

Mimo że liczba ukraińskich oficerów kontraktowych w Wojsku Polskim nigdy nie była znacząca, wszyscy oni mieli zapewnione odpowiednie warunki do rozwoju kariery zawodowej oraz wsparcie resortu wojskowego rządu URL. Najważniejsze jest to, że oficerowie ci, przechodząc szkolenie wojskowe w Polsce i stając się *de facto* częścią społeczeństwa polskiego, nie przestali być Ukraińcami, świadomymi zadań postawionych przed nimi przez Centrum Państwowe URL na wychodźstwie.

Potwierdza to ostatni, powojenny okres życia i działalności naszego bohatera, kiedy osiedlwszy się na stałe na Wyspach Brytyjskich, związał się z tamtejszą społecznością ukraińską. Aktywnie uczestniczył w życiu społecznym i kulturalnym Ukraińców w Wielkiej Brytanii i wniósł swój wkład w porozumienie polsko-ukraińskie, którego podstawą była wspólna walka obu narodów z ideologiami totalitarnymi.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Centralne Archiwum Wojskowe Wojskowego Biura Historycznego

Sprzymierzona Armia Ukraińska: I.380.2.191.

II Oddział Sztabu Głównego: I.303.1.216.

Biuro Personalne MSWojsk.: I.300.18.548.

Centralnyj derżawnyj archiw wyszczych orhaniw władzy ta upravlinnia Ukrajiny (Centralne Archiwum Państwowe Wyższych Organów Władzy i Administracji Ukrainy)

f. 1075, op. 2, spr. 68; f. 1075, op. 2, spr. 467; f. 1075, op. 2, spr. 473; f. 1075, op. 2, spr. 923;

f. 1456, op. 1, spr. 2; f. 3172, op. 1, spr. 48; f. 3795, op. 1, spr. 1601; f. 5235, op. 1, spr. 1584.

National Reprographic Centre for Documentation in Canada (Krajowe Centrum Reprograficzne ds. Dokumentacji w Kanadzie)

File 1–12.

Shevchenko Library and Archive in London (Biblioteka i Archiwum Szewczenki w Londynie)
F1/AUGB Doc. Book 1, 1945–1946 Minutes.

Ukraińska Biblioteka imeni Symona Petlury w Paryżu (Ukraińska Biblioteka imienia Symona Petlury w Paryżu)

Archiwum Sergiusza i Iwana Nahnybidów: f. 30; f. 30.1; f. 30.2; f. 30.2.1; f. 30.14.

Prasa

„Ukraińskie prawosławne słowo” 1987, nr 3.

„Promiń”, 1 VIII 1921.

Wspomnienia

Wiertinskij A., *Dorogoj dlinnoju... (Stichi i piesni, rasskazy, zarisowki, razmyszlenija, pis'ma)*, Moskwa 1991.

Opracowania

Bruski J.J., *Petlurowcy. Centrum Państwowe Ukraińskiej Republiki Ludowej na wychodźstwie (1919–1924)*, Kraków 2000.

Kolanczuk O., *Ukraińska wijskowa emihracija u Polsce 1920–1939 rr.*, Lwów 2000.

Kolańczuk A., *Internowani żołnierze Armii UNR w Kaliszu 1920–1939*, Kalisz–Przemysł–Lwów 1995.

Kraweć R., *Nahnybida Serhij*, „Ukrajinci w Spółczenomiu Korolistwi”, Internet-encyklopedia, 2008, <http://www.ukrainiansintheuk.info/ukr/02/nahnybida-u.htm> (dostęp 12 XII 2022 r.).

Partacz C., *Pozycja polskoho emihracijnoho uriadu ta polských politycznych partij na teritoriji Polsczi stosowno ukrajinskoho pytannia*, „Ukrajina–Polszcza: ważki pytannia” 2006, t. 10.

Pawlak J., *Dzieje Bazy Lotniczej nr 3 we wrześniu 1939 r.*, „Przegląd Wojsk Lotniczych i Wojsk OPK” 1991, nr 12.

Pawlak J., *Plonące bazy – wrzesień 1939 r.*, Warszawa 2004.

Porucznik Serhij Nahnybida, komendant sztabu 13-oji bryhady 5-oji Chersonskoj strileckoji dywiziji Armiji UNR, foto poczatku 1920-ch rokiw, „Za Derżawniś” 1939, cz. 9.

Rewučkyj W., *Kyjanyń, ale jakyj?*, „Wisti kombatanta” 1997, nr 5–6.

Rukkas A., *Plany emihracijnoho uriadu UNR szczodo widridżennia ukrajinskoho wijskowoho awiacji (1928–1939 rr.)*, „Wijskowo-istorycznyj almanach” 2006, cz. 1.

Rukkas A., *Razem z Wojskiem Polskim. Armia Ukraińskiej Republiki Ludowej w 1920 roku*, Warszawa 2020.

Rukkas A., *Uczast' ukrajinciw – kontraktnych oficeriw polskoji armiji u weresnewij kampaniji 1939 r.*, „Kyjiwska starowyna” 2003, cz. 3.

Tynczenko J., *Oficerskyj korpus Armiji Ukrajinskoho Narodnoji Respubliki (1917–1921)*, kn. 2, Kyjiw 2011.

Widyszly u wiczniś', „Surmacz” 1987, nr 1–4 (90–93).

Wiszka E., *Emigracja ukraińska w Polsce 1920–1939*, Toruń 2004.

STRESZCZENIE

Artykuł omawia główne etapy życia i działalności mjr. Wojska Polskiego, płk. Armii Ukraińskiej Republiki Ludowej Sergiusza Nahnybidy. Na początku I wojny światowej zgłosił się on do służby w Cesarskiej Armii Rosyjskiej. Lata 1919–1920 miały dla niego przełomowe znaczenie, gdyż w tym okresie włącza się w walkę z bolszewikami, początkowo w partyzantce, a następnie w Chersońskiej Dywizji Strzelców Armii URL. W okresie międzywojennym znalazł się w obozie dla internowanych żołnierzy ukraińskich w Polsce, by następnie rozpocząć karierę w WP. Po wybuchu II wojny światowej Nahnybidzie udało się wyjechać do Rumunii, a następnie do Wielkiej Brytanii, gdzie kontynuował służbę w WP. Po rozwiązaniu polskich wojsk w Europie pozostał na Wyspach Brytyjskich. Przez cały okres pobytu w Anglii utrzymywał kontakt z czołowymi przedstawicielami rządu URL na wychodźstwie oraz został uhonorowany wieloma polskimi i ukraińskimi odznaczeniami.

Okoliczności życia i służby wojskowej Sergiusza Nahnybidy uświadamiają nam, iż część ukraińskich emigrantów zdołała w stosunkowo krótkim czasie przystosować się do życia w Polsce, co więcej – stać się częścią polskiego społeczeństwa. Jednocześnie zachowali oni swoją tożsamość narodową i byli świadomymi zadań stawianych przed nimi przez Centrum Państwowe URL na wychodźstwie.

Słowa kluczowe: Sergiusz Nahnybida, oficer kontraktowy, służba wojskowa, Wojsko Polskie, rząd URL na emigracji.

ABSTRACT

The article discusses the main periods of the life and activities of Sergiusz Nahnybida, a major in the Polish Army and colonel in the Army of the Ukrainian People's Republic (UPR). At the beginning of World War I, he volunteered for service in the Imperial Russian Army. The years 1919–1920 were crucial for him, as during this period, he joined the fight against the Bolsheviks, initially in the partisans and then in the Kherson Rifle Division of the UPR Army. In the interwar period, he ended up in an internment camp for Ukrainian soldiers in Poland, before embarking on a career in the Polish Army. After the outbreak of World War II, Nahnybida managed to get to Romania and then to Great Britain, where he continued his military service in the Polish Army. After the dissolution of the Polish forces in Europe, he remained in the British Isles. Throughout his stay in England, he maintained contact with leading representatives of the State Centre of the UPR in exile and was honoured with many Polish and Ukrainian decorations.

The circumstances of Serhij Nahnybida's life and military service make us aware that some Ukrainian émigrés managed to adapt to life in Poland in a relatively short period of time, and furthermore, to become part of Polish society. At the same time, they retained their national identity and were aware of the tasks set before them by the UPR State Centre in exile.

Keywords: Sergiusz Nahnybida, contract officer, military service, Polish Army, UPR government in exile.